

Regina Madej-Janiszek

Architektura sakralna warszawskiej Pragi jako wota dziękczynne za "Cud nad Wisłą" w sierpniu 1920 r.

Niepodległość i Pamięć 17/2 (32), 65-70

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Regina Madej-Janiszek

Muzeum Niepodległości
w Warszawie

Architektura sakralna warszawskiej Pragi jako wota dziękczynne za „Cud nad Wisłą” w sierpniu 1920 r.

W historii Polski religijność nierozzerwalnie łączyła się z patriotyzmem. Bóg, Honor i Ojczyzna to wartości, o które warto było się bić, a nawet ginąć za nie w walce. W czasach trudnych i ważkich dla Narodu wznosiła się zwykle religijność społeczeństwa, dlatego kościoły są miejscem upamiętniającym historię Narodu, wotami dziękczynnymi za szczęśliwe wydarzenia oraz proszącymi, o łaskę bożą i pamięć ludzką dla tych, którzy życie swoje oddali w walce za Ojczyznę. Niewątpliwie największą bitwą, jaką przyszło stoczyć żołnierzom Wojska Polskiego w XX w. była rozegrana na przedpolach Warszawy w dniach 14-15 sierpnia 1920 r. Bitwa Warszawska. Odniesione tam zwycięstwo nie tylko wstrzymało wojska radzieckie przed wejściem do Warszawy, ale także uchroniło całą Europę przed zalewem Armii Czerwonej. Wydarzenie to określane jest często mianem „Cudu nad Wisłą”, dopatrywano się bowiem wstawiennictwa Matki Bożej Królowej Polski, dzięki któremu udało się pokonać silnego przeciwnika. Nic więc dziwnego, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego powstały w Warszawie aż trzy świątynie będące wotum dziękczynnym za to spektakularne zwycięstwo.

W latach 1929-1931 na terenie Kamionka przy ul. Grochowskiej 365 wybudowano, w miejsce cmentarnej kaplicy, pierwszy z kościołów wotywnych za Bitwę Warszawską w 1920 r. Już w przeszłości Kamionek odgrywał znaczną rolę w historii Polski. Tutaj znajdowało się pole elekcyjne, gdzie szlachta polska dwukrotnie spotykała się w celu wyboru królów Rzeczypospolitej: Henryka Walezego i Augusta III Sasa. Tutaj też znajduje się jeden z najstarszych cmentarzy w Polsce, na którym chowano poległych w czasie potopu szwedzkiego, insurekcji kościuszkowskiej, Rzezi Pragi czy w bitwie pod Olszynką Grochowską. Są tu m.in. groby Jakuba Jasińskiego i Tadeusza Korsaka, którzy zginęli broniąc reduty praskiej przed wojskami Suworowa w 1794 r. Reliktami przeszłości są zachowane na terenie kamionkowskiej świątyni nagrobki oraz drewniana dzwonnica z 1817 r.¹ Teren cmentarza jest też pośrednio związany z Bitwą Warszawską, gdyż 13 sierpnia 1920 r. ks. kapelan Ignacy Skorupka (1893-1920) spowiadał tu żołnierzy 236 pułku piechoty Armii Ochotniczej, złożonego głównie z młodzieży gimnazjalnej i akademickiej,

1 B. Minkowski, P. Nitecki, *Kamionek*, Warszawa 1988; H.J. Kaczmarek, *Parafia Bożego Ciała na Kamionku matką parafii dekanatu grochowskiego*. [w:] *Świątynie prawego brzegu. Kościół katolicki w dziejach prawobrzeżnej Warszawy*, Materiały z konferencji zorganizowanej 18 listopada 2008 r., Muzeum warszawskiej Pragi, Warszawa 2009, s. 27-60.

a w cmentarnej kaplicy odprawił mszę świętą, po której pułk udał się w stronę Ossowa, gdzie następnego dnia stoczono bitwę broniącą Warszawę przed najazdem wojsk bolszewickich. Żołnierze polscy odnieśli tam spektakularne zwycięstwo, okupione jednak krwią i życiem wielu z nich, a jedną z ofiar był ks. Ignacy Skorupka.² Z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, na terenie przykościelnym, ustawiono w 1990 r. stelę z tablicą z brązu, na której obok wizerunków orła i Matki Bożej Królowej Polski widnieje tekst: *W starym kościółku/ na Kamionku – w drodze/ na front – odprawił swoją/ ostatnią Mszę Świętą ksiądz/ Ignacy/ Skorupka/ kapelan 236 pułku Armii/ Ochotniczej. Poległ 14 sierpnia 1920/ pod Ossowem. Część jego pamięci./ W 70 rocznicę bitwy warszawskiej/ zwanej „Cudem nad Wisłą”/ PZO i TPW/ 15 sierpnia 1990.* Warto też wspomnieć, że w 1927 r. władze Warszawy rozważyły wzniesienie na terenie Kamionka Świątyni Opatrzności³. Ostatecznie w latach 1929-1931 powstał tu kościół p.w. Matki Bożej Zwycięskiej, wg projektu Konstantego Sylwina Jakimowicza (1879-1960)⁴. Inicjatorem i wielkim orędownikiem budowy kościoła był proboszcz kamionkowski Franciszek Gancarek. Dzięki jego zabiegom już 8 września 1929 r. kard. Aleksander Kakowski (1862-1938) dokonał poświęcenia i wmurowania kamienia węgielnego pod nową świątynię na Kamionku, a w jedyną rocznicę Bitwy Warszawskiej, 15 sierpnia 1931 r., w kościele p.w. Matki Bożej Zwycięskiej odprawiona została pierwsza msza święta.⁵ Bryła świątyni jest przykładem, panującej w latach 30. XX w., tendencji do wypierania historyzmu przez nowoczesny modernizm. Duże płaszczyzny elewacji podzielone wertykalnie długimi, wąskimi oknami nadają architekturze monumentalny charakter. Projekt Jakimowicza nie został zrealizowany do końca, nie wybudowano 50-metrowej dzwonnicy, która miała być zwieńczona figurą Matki Bożej Zwycięskiej i połączona z prezbiterium arkadowym krążankiem oraz nie ułożono na fasadzie mozaiki ze scenami batalistycznymi z 1920 r.⁶ Na wyposażenie wnętrza świątyni składają się wykonane w drewnie ołtarze i ambona, zaprojektowane przez Józefa Trenarowskiego (1907-1965) oraz cenne zabytki sztuki: renesansowy tryptyk *Zasiadająca na tronie Madonna z Dzieciątkiem adorowana przez Świętą Katarzynę ze Sieny; Święty Wincenty z Ferry; Święty Ambroży z 1492 r.*, ofiarowany przez rodzinę Lubomirskich w 1933 r.; XVII-wieczny obraz szkoły polskiej *Święty Kazimierz*; trzy obrazy pędzla Adama Styki, obraz *Matki Bożej Berdyczowskiej* należącej według tradycji do konfederata barskiego – ks. Marka Karmelity. Wotywny charakter świątyni podkreśla znajdujący się w prezbiterium tryptyk znanego batalisty Bronisława Wiśniewskiego przedstawiający apoteozę Matki Bożej Zwycięskiej w Polsce. Na bocznych skrzydłach znajdują się wizerunki św. Andrzeja Boboli i św. Stanisława Kostki oraz ks. Ignacego Skorupki i abpa Achille Rattiego, nuncjusza Apostolskiego w Polsce w okresie wojny 1920 r. (później papieża Piusa XI). W tle rozpościera się widok na pole bitwy pod Radziminem. W centralnej kwaterze tryptyku widzimy obraz Matki Bożej Zwycięskiej z Dzieciątkiem Jezus na lewej ręce, w prawej – trzymającej gałązkę oliwną – symbol zwycięstwa i znak pokoju. W głębi widać kolegiatę radzymińską. Tryptyk ufundowali w 1935 r. Julianna i Wiktor Nałęcz-Cichoccy. Świątynia poświęcona jest pamięci walk stoczonych w obronie Warszawy w sierpniu 1920 r. i innym wydarzeniom związanym z walką o zachowanie polskiej narodowości. Świadczy o tym wystrój kościoła, np. ciekawie rozwiązane stacje Drogi Krzyżowej, gdzie każdej z nich przyporządkowana jest tabliczka pamiątkowa poświęcona

2 A. L. Szcześniak, *Cud nad Wisłą*, Radom 2002, s. 21.

3 Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Departament Wyznań, sygn. 729.

4 *Kościół Matki Boskiej Zwycięskiej na Kamionku*, „Kurier Warszawski” 1929 nr 281 (13 października), s. 16-18.

5 J. Berger, H. J. Kaczmarek, *O parafii i konkatedrze na Kamionku*, Warszawa – Kamionek 2004, s. 21 i nn.

6 Filip Burno, *Kościół katolicki prawobrzeżnej Warszawy okresu międzywojennego [w:] Na prawym brzegu. Dziedzictwo kulturowe warszawskiej Pragi*. Materiały z sesji, Warszawa, grudzień 2005, pod red. Zbigniewa Michalczyka, Fundacja na Starej Pradze, Warszawa 2006, s.113-132.

męczennikom II wojny światowej. Na zewnętrznych ścianach świątyni także znajdujemy tablice upamiętniające ważne wydarzenia i ludzi, m.in. Jakuba Jasińskiego i Tadeusza Korsaka – żołnierzy kościuszkowskich czy Romana Dmowskiego – męża stanu, sygnatariusza traktatu wersalskiego, który urodził się właśnie na Kamionku. Od 1992 r. świątynia jest konkatedrą diecezji warszawsko-praskiej, której patronką jest Matka Boża Zwycięska.

Kolejną świątynią wotywną za „Cud nad Wisłą” jest kościół p.w. Chrystusa Króla⁷ na Targówku przy ul. Tykocińskiej 27/35. Podobnie jak poprzedni obiekt, jest to pomnik ku czci poległych w obronie Ojczyzny. O wybudowanie tej świątyni zabiegał sam abp Aleksander Kakowski⁸. Przedsięwzięcie stało się możliwe m.in. za sprawą Rocha i Florentyny Krzeszewskich, właścicieli domów czynszowych przy ul. Tykocińskiej, którzy podarowali część działki pod budowę kościoła⁹. Drugą część z własnych funduszy wykupił arcybiskup Aleksander Kakowski. W październiku 1931 r., w uroczystość Chrystusa Króla, poświęcono plac pod kościół, a nową parafię erygowano na przełomie stycznia i lutego 1932 r. Pierwszym proboszczem został ks. Jan Ignacy Gołędzinowski (1877-1942)¹⁰, który w lipcu 1920 r. wstąpił do Armii Ochotniczej i w czasie obrony Warszawy pełnił funkcję kapelana szpitala wojskowego oraz organizował na dworcach kolejowych w Warszawie pomoc rannym. Po przybyciu w 1932 r. na Targówek, podjął energiczną akcję zbierania ofiar na budowę świątyni. Prowadził m.in. zbiórkę pieniędzy we wszystkich parafiach Warszawy. Wydał w tym celu cegielkę-pocztówkę z projektem kościoła i napisem: *Pamiętka/ Ofiary/ złożonej/ na budowę Kościoła/ pomnika /Chrystusa Króla/ ku czci poległych/ w obronie Ojczyzny/ w r. 1920*. Akcja okazała się bardzo skuteczna, datki pieniężne płynęły nie tylko z Warszawy, lecz także z całej Polski. Na pierwszych stronach zachowanej księgi pamiątkowej ofiarodawców figurują nazwiska najważniejszych osób II RP: prezydenta Ignacego Mościckiego, ministra Józefa Becka, Stefana Starzyńskiego i innych polityków, rektorów wyższych uczelni, generałów i dziennikarzy¹¹. W 1934 r. abp Aleksander Kakowski poświęcił kamień węgielny, a pierwszy projekt architektoniczny wykonany został przez Bronisława Colonna-Walewskiego (Czosnowskiego), dla którego inspiracją był nagrodzony w konkursie na Świątynię Opatrzności Bożej w Warszawie projekt Bohdana Pniewskiego. Ze względu na podmokły teren prace budowlane posuwały się bardzo wolno i niestety nie udało się ich zakończyć przed wybuchem II wojny światowej. W połowie 1939 r. gotowe były zaledwie fundamenty i mury zewnętrzne kościoła wzniesione na wysokość sklepienia. Na czas wojny

7 Choć w dekrecie erekcyjnym parafii istnieje wezwanie *Chrystusa Króla*, dla odróżnienia od istniejącego już na Skaryszewie kościoła pod tym samym wezwaniem, dla kościoła na Targówku stosowano nazwę *Chrystusa Króla Pokoju* lub *Chrystusa Króla Zwycięskiego*, zob. A. Gościński, *Parafia Chrystusa Króla na Targówku (1931-2001)*, Warszawa 2001.

8 Ks. kard. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, red. i oprac. T. Krawczak i R. Świętek, Warszawa 2000.

9 Maria Bryzgalska podaje, że Jadwiga Wernerowa, właścicielka pracowni bieliźniarskiej zapisała dla nowej parafii swoją własność po mężu – plac przy ul. Tykocińskiej, nazywany „Wernerówką”, zob.: M. Bryzgalska, *Zapomniane wotum, „Spotkania z Zabytkami”* 2006 r., nr 2, s. 30-31.

10 Ks. Jan Ignacy Gołędzinowski zginął w komorze gazowej w Dachau 9 maja 1942 r., zob.: *Sylwetki kapłanów z Dachau. Śp. Kanonik Jan Gołędzinowski*. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1970 nr 6; Z Michalin, *Wspomnienie o księdzu Gołędzinowskim*, „Wspólny Wołomin”, 2006 nr 5; M. Kubacz, *Ks. Gołędzinowski*, „Dawny Wołomin”. Wspomnienie o mieście i ludziach, <http://www.wołomin.tylko.to/index.php/ludzie/zyciorysy/121-Ksiadz-Jan-Ignacy-Goledzinowski.html>;

19 grudnia 1966 r. mieszkańcy Targówka ufundowali na ścianie przy wejściu do kościoła, pod chórem, tablicę poświęconą pamięci księdza proboszcza, na której widnieje napis: *Ks. Jan Gołędzinowski / pierwszy proboszcz / parafii Chrystusa Króla/ w Warszawie / inicjator budowy kościoła parafialnego/ kapelan Armii Krajowej/ zginął śmiercią męczeńską/ za wiarę i Ojczyznę / w komorze gazowej Dachau/ dnia 9 V 1942 roku/ w XXV rocznicę zgonu pamiątkę tę / kładę z modlitwą za jego duszę / wdzięczni parafianie*.

11 *Pamiętkowa Złota Księga Fundatorów budowy Kościoła-Pomnika ku czci poległych w obronie Ojczyzny w r. 1920*, k. nlb w archiwum parafialnym.

prace budowlane przerwano, wznowiono je dopiero w 1947 r. jednak już według nowych projektów architektonicznych autorstwa Stanisława Koziejowskiego. Budowę ukończono w 1956 r.¹² Jest to trójnawowa bazylika z transeptem i nawą główną wyższą od naw bocznych, nakryta wysokim, dwuspadowym dachem. Bryła zewnętrzna utrzymana jest w stylu średniowiecznych kościołów lombardzkich, we wnętrzu zastosowano jednak nowoczesne rozwiązania, w konstrukcji użyto żelbetonu. Projekt architektoniczny nie został zrealizowany do końca, podobnie jak na Kamionku nie wybudowano wysokiej, tym razem 45-metrowej kampanili, dzwonnicy w stylu włoskim, która miała być zwieńczona 8-metrową figurą Chrystusa Króla Zwycięzcy, a jej ściany miały być wyłożone płytkami z imionami i nazwiskami chłopców z 236 pułku piechoty Armii Ochotniczej, którzy pod dowództwem ppor. Stanisława Materewicza (1891-1920) i ppor. Mieczysława Słowikowskiego (1896-1989) wyruszyli w sierpniu 1920 r. pod Ossów. W wyposażeniu świątyni warte uwagi są dwa zabytkowe obrazy z XVII w. autorstwa znanego malarza doby baroku Michaela Wilmanna: *Męczeństwo Św. Jana* i *Ukrzyżowanie*. Dekoracją ołtarza głównego jest figura Chrystusa Króla oraz dwie płaskorzeźby przedstawiające Polskę zrywającą kajdany niewoli, wykonane przez Henryka Tarkowskiego. W nawie bocznej umieszczono tablicę pamiątkową ku czci żołnierzy Armii Krajowej z II Rejonu Targówek, XXVI Obwodu, którzy walczyli i zginęli na tym terenie. W 1999 r. w dekanacie gościł Ojciec Święty Jan Paweł II, który złożył hołd poległym w wojnie polsko-radzieckiej w 1920 r. pochowanym na cmentarzu w Radzyminie. W wygłoszonej tam homilii przypomniał o ciężącym na wszystkich Polakach obowiązku zachowania pamięci o tych, którzy życie swoje poświęcili za wolność Ojczyzny. Odpowiedzią na ten apel jest wzniesiona w kościele p.w. Chrystusa Króla kaplica Cudu nad Wisłą. W ołtarzu znajdują się, przechowywane w ozdobnej urnie, prochy bohaterów poległych w Bitwie Warszawskiej. Na ścianie umieszczono mozaikę przedstawiającą wizerunek Matki Bożej Zwycięskiej.

26 lipca 1925 r. powołano w Rembertowie, osiedlu o silnych tradycjach wojskowych, Komitet Budowy Kościoła upamiętniającego Bitwę Warszawską. Jego zadaniem było gromadzenie funduszy i materiałów na budowę, m.in. organizowano koncerty, zabawy taneczne czy loterię. Inicjatorem budowy kościoła p.w. Matki Bożej Zwycięskiej przy ul. Grzybowej 1 był proboszcz kościoła garnizonowego w Rembertowie ks. Stanisław Małka. Plac pod budowę świątyni ofiarował książę Emilian Bułhak, z dóbr majątku Willa Wesoła. Prace budowlane rozpoczęto ok. 1939 r. według projektu architekta Wiesława Kononowicza. Jest to trzynawowy kościół w stylu neobarokowym. Wejście główne sklepione jest półkoleściami, nad nim znajduje się wnęka z figurą Matki Bożej Zwycięskiej. Budowę świątyni zakończono w 1952 r., bez realizacji jednak planowanej wieży, gdyż miejscowe władze wojskowe z pobliskiej jednostki radzieckiej nie pozwalały na jej wzniesienie. Dobudowana została dopiero w 1995 r., a 2 czerwca 2006 r. odsłonięto na niej podświetlony zegar z mozaiką pokazującą godzinę i datę śmierci Jana Pawła II – 21.37, 2 IV 2005.¹³ Wewnątrz kościoła znajduje się wiele tablic poświęconych proboszczom parafii, m.in. ks. ppłk. Stanisławowi Małce – zastępcy naczelnego kapelana Armii Krajowej oraz żołnierzom AK III Rejonu Rembertów „Dęby” VII Obwodu „Obroża” Warszawa Powiat – zmarłym, zaginionym i poległym w walkach o niepodległość Polski w latach 1939-1944. Na zewnętrznych ścianach kościoła umieszczono tablice poświęcone generałom i wyższym oficerom Armii Krajowej, walczącym na tym terenie: gen. Antoniemu Chruścielowi ps. „Monter” i gen. Karolowi Ziemińskiemu ps. „Wachnowski” – mieszkańcom Rembertowa oraz mjr. dr. med. Franciszkowi Amałowiczowi ps. „Tatar”. Zgodnie z wotywną intencją program dekoracyjny kościoła skupia się przede wszystkim na bohaterach zwycięskiej bitwy o Warszawę

12 A. Gościmski, *Parafia Chrystusa Króla na Targówku (1931-2001)*, Warszawa 2001; M. Kubacz, op. cit.

13 *Kronika parafii Matki Boskiej Zwycięskiej w Rembertowie*, w archiwum parafialnym.

w czasie wojny polsko-radzieckiej. Na jednej z zewnętrznych ścian usytuowana jest tablica z nazwiskami żołnierzy poległych w tej wojnie i pochowanych na cmentarzu rembertowskim. Przed kościołem zainstalowano kompozycję architektoniczną, będącą pomnikiem zwycięzców oraz poległych w wojnie polsko-radzieckiej i bitwie o Warszawę. Głównym motywem są tu dwie tablice położone bezpośrednio na ziemi z wrytymi tekstami: *Cześć pamięci bohaterskim żołnierzom wojny 1919-1920* oraz *Święta pamięci cywilnym ofiarom wojny 1919-1920*. Za nimi, po obydwu stronach wejścia głównego do kościoła, usytuowano dwie niskie ścianki parawanowe, na których umieszczono tablice z nazwami miejscowości i datami stoczonych tam bitew lub innych wydarzeń militarnych w okresie wojny 1919-1920. Na krańcach ścianek zainstalowano cztery latarnie na podstawach, na których także znajdują się tablice memoratywne poświęcone m.in. generałom wojny 1920 r.: T. Rozwadowskiemu, K. Sosnkowskiemu, W. Iwaszkiewiczowi, A. Listowskiemu, W. Jędrzejewskiemu, B. Babińskiemu, M. Januszajtisowi, L. Berbeckiemu oraz Marszałkowi J. Piłsudskiemu i bohaterskiemu ks. I. Skorupce. Tekst wryty na jednej z tablic: *Czynom wodzów i wojska zwycięzcom w osiemnastej bitwie decydującej o losach świata* jest mottem programu dekoracyjnego kościoła, upamiętniającego i oddającego hołd zwycięzcom w bitwie o Warszawę 1920 r. Inicjatorem i budowniczym pomnika jest proboszcz parafii ks. prałat Edward Żmijewski, twórcą – inż. arch. Witold Sobczyk, a projektantem konstrukcji – inż. Krystyna Adamska. Na wprost wejścia do kościoła ufundowano monumentalny pomnik w kształcie wieży z krzyżami na szczycie, poświęcony sanktuarium maryjnym w Europie. Przed kościołem, z lewej strony, znajduje się pomnik Ojca Świętego Jana Pawła II projektu prof. Czesława Dźwigaja.

Z wojną polsko-radziecką związany jest w pewnej mierze, choć nieposiadający charakteru wotywnego, kościół p.w. O. Rafała Kalinowskiego w Rembertowie przy al. Chruściela 103. Pod koniec XIX w. zbudowano tu cerkiew prawosławną p.w. św. Jakuba Apostoła, jako świątynię garnizonową dla miasteczka przy poligonie artyleryjskim wojsk carskich. W czasie I wojny światowej odbywały się w niej nabożeństwa, m.in. dla formujących się w Rembertowie w 1917 r. Legionów Polskich. Tutaj w sierpniu 1920 r. zostały pobłogosławione oddziały polskie, wyruszające do walki w czasie Bitwy Warszawskiej. Po wojnie, na mocy traktatu pokojowego, teren cerkwi, jak i cały carski garnizon, zostały formalnie przekazane stronie polskiej i powstała tutaj stała kaplica garnizonowa dla stacjonujących na tym terenie oddziałów Wojska Polskiego. W okresie międzywojennym kaplicę przebudowywano, a na wieży zamontowano zabytkowy dzwon przywieziony prawdopodobnie z wyprawy kijowskiej. Napis na dzwonie brzmi: *sit nomen benedictum 1687* (Niech będzie błogosławione imię Pańskie 1687). W czasie okupacji hitlerowskiej na terenie poligonu stacjonowały jednostki niemieckie i prawdopodobnie kaplica pełniła rolę ich świątyni. Jeszcze w pierwszych latach powojennych w kaplicy odbywały się nabożeństwa, ale od jej zamknięcia w 1950 r. przez długi czas stała opuszczona i zdewastowana, później zorganizowano w niej magazyn sprzętu hydraulicznego kwatermistrzostwa miejscowej administracji koszar. Dopiero po zmianie ustroju, w październiku 1991 r. w odzyskanej i odremontowanej kaplicy odbyła się, po ponad 40 latach, pierwsza msza święta, na której ogłoszono utworzenie parafii garnizonowej. 15 listopada 1992 r. ks. Prymas Józef Glemp w asyście biskupa polowego Sławoja Leszka Głódzia dokonał uroczystej konsekracji kościoła.¹⁴

Elementem charakterystycznym dla miast i miasteczek polskich z przełomu XIX i XX w. są kapliczki oraz krzyże podwórkowe i przydrożne, budowane z inicjatywy lokalnego społeczeństwa jako wota dziękczynne za ocalenie z wojen, zaraz i innych utrapień. Na terenie warszawskiej Pragi zachowało się ich szczególnie dużo, są wśród nich także te poświęcone

14 <http://www.dawnyrembertow.pl/ulice/Chrusciela103kos.php> wg *Kościół, który obumarł, ożył* [...]. Red. ppłk Cz. Madej

pamięci „Cudu nad Wisłą”. Powstawały zwykle już w pierwszych latach po wojnie polsko-radzieckiej, budowa ich nie wymagała bowiem dużych nakładów finansowych i długiego czasu realizacji, jak to było w przypadku kościołów. Przykładem tej małej architektury wotywniej może być krzyż przy ul. Wysockiego na robotniczo-kolejarskim Bródnie, ufundowany przez okolicznych mieszkańców w piątą rocznicę Bitwy Warszawskiej. Krzyż jest metalowy, na betonowym postumencie, ogrodzony metalową, ozdobną balustradą. Na postumencie widnieje napis: *W 5-tą rocznicę / cudu nad Wisłą / i zwycięstwo nad nawałą / bolszewicką / w dniu 15 sierpnia 1920 r. / pomnik ten fundują / mieszkańcy Nowego Bródna / 15 sierpnia 1925 r.*

Omówione obiekty powstawały z potrzeby serca i w poczuciu obowiązku czczenia tych, którzy dla wolności Ojczyzny złożyli największą ofiarę – własne życie. Remontowane i odbudowywane po zniszczeniach wojennych pozwoliły zachować w pamięci wydarzenia, o których w okresie Polski Ludowej milczały nawet podręczniki historii. Dziś również warto o nie dbać, aby zachować pamięć o bohaterskiej, choć często tragicznej przeszłości Narodu Polskiego.

Literatura:

- Bartnik J. ks. SJ, Strożyńska E., *Matka Boża Łaskawa a cud nad Wisłą 1920 r.* Fundacja „Nasza Przyszłość” [w przygotowaniu] zob. fragment: <http://gegenjay.wordpress.com/tag/sowieci/>
- Berger J., Kaczmarski H. J., *O parafii i konkatedrze na Kamionku*, Warszawa – Kamionek 2004, s. 21 i nn
- Burno F., *Kościół katolickie prawobrzeżnej Warszawy okresu międzywojennego [w:] Na prawym brzegu. Dziedzictwo kulturowe warszawskiej Pragi*, materiały z sesji, grudzień 2005, pod red. Z. Michalczyka, Fundacja na Starej Pradze, Warszawa 2006, s.113-132
- Bryzgalska M., *Zapomniane wotum*. „Spotkania z Zabytkami” 2006 nr 2, s. 30-31
- Dunin L., *Przewodnik po kościołach prawobrzeżnej warszawskiej Pragi*, Warszawa 1978
- Gościmski A. ks., *Parafia Chrystusa Króla na Targówku (1931-2001)*, wyd. 2. Warszawa 2001
- Helsztyński S., *Bohater Warszawy. Ksiądz kapelan Ignacy Skorupka*, Wołomin 2001
- Kakowski A. ks., *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, red. i oprac. T. Krawczak i R. Świętek, Warszawa 2000
- *Katalog kościołów i duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej na rok 1936*, Warszawa 1935
- *Kościół Matki Boskiej Zwycięskiej na Kamionku*, „Kurier Warszawski” 1929 nr 281 (13 października), s.16-18
- Kubacz M., *Ks. Gołędzinowski*. „Dawny Wołomin”. Wspomnienie o mieście i ludziach, <http://www.wolomin.tylko.to/index.php/ludzie/zyciorysy/121-Ksiadz-Jan-Ignacy-Goledzinowski.html>
- Podhorodecki L., *Cud nad Wisłą. Ossów 1920-2000*, Wołomin 2000